

Антощук Андрій Олександрович,
завідувач кафедри криміналістики
та судової медицини Національної
академії внутрішніх справ, кандидат
юридичних наук, доцент

ПРОБЛЕМНІ АСПЕКТИ ДОПИТУ НЕПОВНОЛІТНЬОГО ПІДОЗРЮВАНОВОГО В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРОВАДЖЕННІ

Кримінально-протиправна діяльність серед неповнолітніх завжди була і залишається актуальною, навіть, у наші дні, що підтверджується офіційною статистикою. Так, відповідно до офіційної статистичної звітності Офісу Генерального прокурора, у 2019 році обліковано – 4088 кримінальних правопорушень вчинених неповнолітніми або за їх участю, у 2020 році – 3708 кримінальних правопорушень, у 2021 році – 3247 кримінальних правопорушень, у 2022 році – 1824 [1]. Враховуючи той факт, що у лютому 2022 року російська федерація розпочала повномасштабну війну проти України, відповідно і кількість кримінальних правопорушень скоєних неповнолітніми, скоротилося вдвічі, але залишається досить високою. Негативним моментом також є той факт, що найчастіше неповнолітні скоюють злочини насильницького характеру. Разом із цим, неповнолітні є спеціальними суб'єктами, щодо яких у Кримінальному процесуальному кодексі України (далі – КПК України) передбачено спеціальні норми, щоб забезпечити найбільший обсяг гарантій даних осіб. Як показує практика розслідування, що вимоги, які містяться в КПК України щодо проведення окремих слідчих (розшукових) дій, а зокрема допиту неповнолітніх вимагають перегляду та доопрацювання. Але, на жаль, навіть існуючими правилами слідчі нерідко нехтують. Порушуються розроблені криміналістичні тактики та процесуальні норми, які призводить до визнання недопустимими результати приведення окремих слідчих (розшукових) дій. Особливо гостро це питання стоїть при допиті неповнолітнього підозрюваного. Саме тому, такий стан речей вказує на недостатню належність існуючих криміналістичних тактик та методик допиту.

Допит передбачає собою комплекс всіх необхідних організаційних, процесуальних, криміналістичних, психологічних та етичних аспектів. Особливо ці аспекти відіграють ключову роль при допиті неповнолітнього підозрюваного, який користується додатковими гарантіями.

Якщо говорити про процесуальні аспекти, то необхідно зазначити, що одним із основних гарантій неповнолітнього

підозрюваного є участь у забезпеченні цих гарантій захисника. Так, відповідно до вимог ст. 490 КПК України допит неповнолітнього підозрюваного чи обвинуваченого здійснюється згідно з правилами, передбаченими цим Кодексом, у присутності захисника [2]. Тобто участь захисника є обов'язковою. Це положення закріплене і у п. 1, ч. 2. ст. 52 «Обов'язкова участь захисника». Крім цього, на обов'язковості участі захисника для захисту прав неповнолітнього підозрюваного вказується і в п. б ст. 40 Конвенції ООН про права дитини. Так, кожна дитина, яка, як вважається, порушила кримінальне законодавство чи звинувачується в його порушенні, мала принаймні такі гарантії [3].

Крім цього, про додаткові гарантії неповнолітніх підозрюваних мова йде і листі Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх», відповідно до якого у ч. 4 неповнолітньому підозрюваному (обвинуваченому) має бути реально забезпечено його право на захист, у тому числі шляхом забезпечення обов'язкової участі захисника, як із моменту встановлення факту неповноліття, так і з часу виникнення будь-яких сумнівів у тому, що особа є повнолітньою (пункти 1–2 ч. 2 ст. 52 КПК) [4]. Проте, досить часто у практичній діяльності доводиться стикатися із тим, що захисники не можуть знайти спільної мови із підзахисним та встановити між собою належний контакт, який потрібен для ефективного захисту прав неповнолітнього підозрюваного. Саме тому, доцільним було б унормувати закріплення спеціалізації захисників по роботі з неповнолітніми. Це потрібно в першу чергу для успішного досягнення завдань кримінального провадження. Захисник неповнолітнього відіграє важливу роль під час проведення допиту, оскільки з однієї сторони він надає правову допомогу підзахисному, а з іншої – забезпечує додержання вимог закону щодо порядку проведення слідчої дії та підвищує ефективність її результатів. Його активність, кваліфікація та досвід юриста здатні позитивного впливати на неповнолітнього підзахисного і на поведінку слідчого, який проводить допит, а конструктивні зауваження, клопотання, пропозиції – на тактику його проведення, а відтак – і на його результати [5, с. 9].

Наступним проблемним аспектом є участь педагога та психолога. У ч. 1 ст. 227 КПК України законодавець наділяє орган досудового розслідування правом вибору між педагогом та психологом. Однак на нашу думку, дані учасники виконують не тотожні функції, оскільки вони мають різні професійні знання, тому участь одного з них не повинна виключати участі іншого. І це все буде залежати від конкретної ситуації та матеріалів кримінального провадження. Коли при допиті неповнолітнього братимуть участь педагог та психолог, їх функції будуть чітко розмежовані та

конкретизовані. Водночас, доводиться констатувати той факт, що правовий статус психолога та педагога жодним чином не закріплений в КПК України, немає ні їх дефініції, не закріплені їхні права, у нормі закону лише визначено про обов'язковість їхньої присутності при допиті неповнолітнього. Саме тому, на нашу думку в КПК України варто приділити більше уваги їх процесуальному статусу та закріпити, хто такий педагог та психолог у кримінальному провадженні, яка мета участі кожного з них у слідчих (розшукових) діях. Надалі це буде лише сприяти більш активному залученню слідчими, дізнавачами даних учасників у процес розслідування [6, с. 176].

Не менш важливою складовою дотримання процесуальних гарантій допиту є питання щодо часу проведення допиту неповнолітнього підозрюваного. У ч. 2 ст. 226 КПК України встановлено вимогу, згідно з якою допит малолітньої або неповнолітньої особи не може продовжуватися без перерви понад одну годину, а загалом – понад дві години на день [2]. Проте вже давно підтверджено загальновідомий факт, що підлітки здатні утримувати свою увагу протягом 40-45 хвилин, тому доцільніше було б внести зміни до статті щодо часу проведення допиту, враховуючи при цьому фізіологічні особливості неповнолітнього.

Поряд із процесуальним аспектом проведення допиту важливого значення при розслідуванні кримінальних правопорушень, вчинених неповнолітніми, відіграє тактика проведення допиту останніх. Слідчий повинен добре знати психологічні особливості особистості неповнолітніх та враховувати їх при виборі тактичних прийомів проведення допиту. Однак на практиці дуже рідко зустрічаються слідчі, які мають навички спілкування з неповнолітніми підозрюваними. Це зумовлено кількома факторами, найчастіше суб'єктивними, наприклад, недостатністю часу для вивчення відповідної літератури, невеликим досвідом роботи та ін. Тактика допиту неповнолітнього повинна відповідати його психологічному розвитку, відповідно до його віку.

Окремо необхідно зауважити, що виокремлені нами проблемні аспекти в організації та проведенні допиту неповнолітнього підозрюваного визнані і державними органами. Так, відповідно до «Національної стратегії реформування системи юстиції щодо дітей на період до 2023 року», яку схвалено розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18 грудня 2018 р. № 1027-р визначені основні проблеми, що існують у цій сфері:

– відсутність чітких положень щодо процесуальних прав дітей, які не досягли віку кримінальної відповідальності, що не відповідає не лише міжнародним стандартам кримінальної юстиції щодо дітей, а і загальним стандартам, які застосовуються до повнолітніх осіб;

- відсутність обов'язкового спеціального навчання слідчих, прокурорів у провадженнях щодо неповнолітніх;
- низький рівень розвитку альтернативних судовим провадженням механізмів;
- відсутність чітко визначених прав законного представника дитини у кримінальному процесуальному законодавстві;
- недостатній рівень правової визначеності статусу педагога, психолога, лікаря, представника служби у справах дітей, відсутність критеріїв їх вибору та залучення;
- недостатня ефективність участі захисника неповнолітнього підозрюваного, обвинуваченого у досудовому розслідуванні внаслідок відсутності єдиних стандартів спеціалізованого навчання захисників, які залучаються для надання правової допомоги [8].

Отже, вважаємо, дана проблематика має не тільки теоретичне, а й переважно практичного значення. Для того щоб допит неповнолітнього було проведено не лише відповідно до закону, але й мав успішний результат, слідчому, дізнавачу необхідно володіти знаннями не тільки у кримінальному процесуальному законодавстві, але й досконало володіти тактичними навичками допиту, знати основи педагогіки та дитячої та юнацької психології.

Список використаних джерел

1. Про зареєстровані кримінальні правопорушення та результати їх досудового розслідування : наказ Генерального прокурора від 30 черв. 2020 р. № 299. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/prozareyestrovani-kriminalni-pravoporushennya-ta-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>.

2. Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.

3. Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року. Ратифіковано Постановою ВР № 789-XII від 27.02.91. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_021#Text

4. Про деякі питання здійснення кримінального провадження щодо неповнолітніх. Лист Вищого Спеціалізованого Суду України з розгляду цивільних і кримінальних справ від 18.07.2013 № 223-1134/0/4 13. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/345736_345801.

5. Юсупова К. Тактичні особливості участі захисника у допиті неповнолітньої особи на досудовому розслідуванні. *Studia Prawnoustrojowe*. Nr 55 (2022). URL: <https://czasopisma.uwm.edu.pl/index.php/sp/article/view/7578/5844>.

6. Антошук А.О., Замула Б.А. Окремі аспекти допиту неповнолітнього підозрюваного у кримінальному провадженні. *Право та державне управління*. № 1. 2023. С. 173–179.